

ՕՍՍԻԱՆ

ՆԱԽԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ

Կարրիյ թարդը կը շարունակէ իր երգերը. կը պատմէ Փինգույի քաղաքորոնքիւնները Լոկլինի երկրին մէջ, և Ստարանի քրոջ՝ Ագանգեկկայի մանչը. — Կալմար, որդի Մարայի, որ խորհուրդ տուած էր մշկելու առաւին մարտը, պտտերագմի դաստէն վիրաւոր կը դառնայ, և կը ծանուցանէ՝ Ստարանի ետ յարձակման մը պատրաստութիւնը. Կ'առաւարկէ, քէ՛ որպէս զի Խալանագայի ժամանակ ունեւան անշիտը՝ յետոյ եւանգելոս՝ ինքը միայն պիտի արգիւի Սլանտինաւները կիրճի մը մէջ. — Կալուայիին Կ'ուզէ մնալ անոր մէտ, և կը հրամայէ Կարրի յարդիին՝ աւելի հեռուն տանելու իր անակիւն թեկորները. — Արշալոյսը կը ծագի. — Կալմար կը մեռնի վերքերէն. — Փինգույի տարմիդը ծայր կու տայ, և Ստարան ետ կը կենայ իր խորհուրդէն, որպէս զի իր քոյրը առեւրով դիմադրէ Կալուայիներուն. — Կալուայիին՝ ամօրանսը իր պարտաւորեմէն՝ Կերրայ արտասուելու իր գիւնուրները Կարմա լեռան քորանձաններուն մէջ. — Մարտ. — Փինգույ կը հիանայ՝ Ոսկարի, Օսկարի որդոյն քաղաքիւններուն վրայ. Կու տայ դեռածուդիկ դիցագին՝ յաղթարեւեմ յետոյ՝ զովստներ և խրատներ. — Դրուագ փայլեալս—Ուլլիսի. — Փինգույ՝ քշեամիլին շարժումները դիտել կու տայ. — Գոյ, որդի Մարիի, աւելեմ քաջ ցեղապետներէն մին, կը վաւարի հետեւնալ պատերազմին՝ հրամատար ըլլալ. — Հոս Կալուարի երրորդ օրը:

ԵՐԲՐՈՐԳ ԵՐԳ

Եւ սիրեմ՝ բարեբունս երգերը, ըսաւ Կալուային. Հանելի է ինձ՝ լսել Հին ժա-

մանակներու վէպերը. Անոնք ինծի Համար են՝ ինչպէս առաւօտեան անգորութիւնը, ինչպէս զով շաղէ՝ որ կը թրջէ բլուրները, երբ արեւը՝ տկար ճառագայլման միայն կ'արձակէ անոնց դարեանային վրայ, և կապուտակ ու Հանգարտ լիճը կը քնանայ հովիտներուն խորը. Ո՛վ Կարրիւ, ձգէ՛ նորէն ձայնդ, և զուրցէ՛ ինծի Տուրայի երգերը, այն ուրախաւս երգերը՝ որոնցմով Հնչեց իմ պալատս, երբ Փինգույ ներկայ կ'ըլլար իմ Հանդէսներու, և կը ածնէի անոր հովիտ բոցավառիլը՝ իր Հայրերուն քաջագործութիւններուն յիշատակին:

— Ողջնի բեզի, երգեց Կարրիւ, ողջնի, Փինգույ, փառահնդ զօրավարդ. Զու շահաւատութիւններդ նշանաւոր ըրին պատանեւութիւնդ. Լոկլին ուղառեցաւ բարեութեան կրակովը՝ այն տարիքէ՛ որ վարդ այսերկ մրցումի կ'ելլէին օրիորդներուն նուաթուշեւրուն Հնա: Մեր կոյսերը կը ժպտէին այն շնորհալի գեղեցիկութիւններուն՝ որոնք կը փթթէին գեղատառիկ մարտիկին գէմքին վրայ. բայց մահը իր ձեռքերուն մէջն էր. Հօր էր և աշուար Լորայի ջուրերուն նման իր մանկութեան բարեկամները անոր կը հետեւէին: Յաղթեցին անոնք Ստարնոյի, Լոկլինի թագաւորին, յետոյ վեհանաժողովքով զանիկա իր նաւերուն յանձնեցին. բայց ահոր սիրտը ուռած էր զոտագութեամբ և ցտտումով. իր Հոգիին խորը՝ նորափթիթ յաղթալէ զատ ոչ ոք երբեք չէր կրցած նուանել ահեղագոր Ստարնոյ:

«Ստարնոյ, դարձած իր Լոկլինի անտառները, կը նստի ասոնական սրահին մէջ. կը կանչէ Միլեանը, ալէ՛ծաղիկ ծերունին, այն որ մկէ աւելի անգամներ երգեց Լոկլին շրջանակին շուրջը: Իր երգերուն ձայնն կը յուզուէր զօրութեան նուիրական վէմը՝ և դիցապետներու բախար կը փոխուէր պատեւրագմի դաշտին մէջ:

1. Հոս անարկուսիւն մը կայ Լոկլինի կրօնքին, և վեմ զօրաշքեանը՝ զուցէ Յիւստինուսեան Աստուածութիւններէն մէկը կը պատկերացնէ:

«Երբեմունքի, րսաւ Ստարնոյ, գնա՛ ծովէն պարփակուած Մորուենի ժայռերուն վրայ: Ընէ՛ փինդալին, ըսէ անապատի այլ թաւաւորին, բոլոր մարտիկներէն ամենէն աւելի գեղեցիկին, թէ իրեն կու տամ իմ աղջկիս: Իմ աղջկիս, կոյսերուն մէջ ամենէն աւելի չքնադագեցր: ձիւնին փայլը՝ խաւար է անոր սպիտակութեան քով: ալիքնեւուն փրփուրը՝ նուազ քաղցր է քան իր ծոցը: Իր հոգին՝ ամբիժ է և մեծանձն: Թող գայ ուրեմն՝ իր ամենէն աւելի նշանաւոր պիտերն հետն առած՝ միանալու աղջկանս հետ, որ սնած է պալատիս առանձնոցին մէջ:»

«Միւսան կը հասնի Ալբիոնի լեռները. փինդալ կը մեկնի անոր հետ: Իր սիրտը սիրով գինովցած կը կանխէ իր նաւերուն թռիչքը՝ Հիւսիսի կոհակներուն վրայէն:»

«Բարձր եկար, ըսաւ խոժոռապէմ Ստարնոն. բարի եկար՝ Մարուենի ժայռերուն թաւաւորդ: ողջոյն ձեզի, ո՛վ դիւցազներ, որ անոր կը հետեւիք պատերազմներու մէջ: Ամայի կղզիին զաւակներդ, երեք օր ամբողջ տօն պիտի կատարէք պալատիս մէջ: երեք օր պիտի հալածէք անսառիս կիւնները, որ պէս զի ձեռ համարաւ կարենայ թափանցել մինչեւ այն գաղտնի թաքստոցը՝ ուր կը բնակի գեղանի Ագանդեկներն:»

«Ձիւներու թագաւորը տնոնց մահը կը մտածէր, բարեկամական հանգէս մ'ընծայելով անոնց: Փինդալ, որ չէր վստահեր իր թշնամիին գէմքին վրայ, բոլորովին զինուած երեւցաւ կոչուեցին: Մարդասպանները՝ սարսափահար չկրցան հանդուրժել դիւցազին նալուածքներուն հանդէպ, և փախան իր ներկայութենէն: Սակայն ուրախութեան ձայններ կը լսուին. հնչուն սառիւյններ կը թրթրան բարդերուն ձեռքին տակ, որոնք կ'երգեն կարգաւ պատերազմելու փառքը կամ կոյսերուն գեղեցկութիւնները: Ուլկին, փինդալի բարդը, կոնայի բլուրներուն գանաւ կաւոր երգչը, կը լսուէր հոն: Երգեց ան Ձիւներու թագաւորին աղջկան շնորհները, և Մորուենի դիւցազին փառքը: Գեղադէշ Ագանդեկկան լսեց անոր շնշաբերը. թողուց առանձնոցը՝ ուր կը հնծէր ծածուկ, և եւրեցաւ: Երկնային հրաշալի գեղով մը, ինչ-

պէս լուսինը՝ արեւելեան ամպի մը եզերքը: Լուսնոյն շրջանակի մը նման կը շրջապատէ զանի՝ իր գեղին փայլը: Իր թեթեւ տոտիկներուն զնդպէր կը գոչուէ աւանջը՝ ինչպէս աստուածային ներպաշտկութիւն մը: կը տեսնէ, կը սիրէ նորափթիթ դիւցազնը: Իր սիրտը կը բարբախէ իր ձեռքով՝ որոնց հետ կը պատերազմի իր ամբիթաժութիւնը: Իր կապոյտ աչքերը զանի կը փնտռեն և կը հանդիպին անոր վրայ խաղաղակամ. իր հոգին եռանդուն մաղթանքներ կ'ընէ՝ յիշանկուած Մորուենի պետին:

«Երբորդ օրը կը ծագէր լուսածաճանչ կիւններուն անտառներուն վրայ, Ստարնոյ, ծածկելով իր նենգութիւնը, որսի կ'երթայ, փինդալն ալ միասին: Որուան կէտ անցած է արդէն, և փինդալի տէգը՝ ներկուած է Գորմուշ վայրենի հրերուն արիւնովը: Ճիշդ այն տեսն եկաւ Ստարնոյի գլուստը՝ զանի գտնելու: Իր անուշիկ աշուրները լի էին արցունքով: և սիրոյն յուսահատութեամբ կ'ուզէ անոր այս խօսքերը:»

«Փինդալ, նշանաւոր ցիլի՛ զաւակ, մի վստահիր երբեք Ստարնոյի ամբարառան որտիւն: այս անտառին մէջ ծածկուած են մարդասպաններ: Զգուշացիր այն միջին որջերէն՝ ուր մահը կը ուղտէ՛ քեզի: բայց զթացիր վրաս, նորաբուսիկ օտարական, զթացիր Ագանդեկկայի վրայ: Մորուենի թաւաւոր, ազատէ՛ զիս հօրս կատաղութենէն:»

«Երբտասաբո՛ղ դիւցազնը, առանց վախի և յուզումի, կը յատալէ՝ իր հաւատարիմ բարեկամներուն հետ: վատ մարդասպաններ կ'երթ կ'իյնան իրենց հարուածներուն տակ: և Գորմուշի անսառք կը հնչէ՝ անոնց վրէժխնդիր աղաղակներովը:»

«Որսորդները հաւաքուած են Ստարնոյի պալատին առջեւ: Իր յոնքերուն սեւ թանձրութեան տակ՝ Ստարնոյ կը թաւալեցընէր բարկացայտ աչքեր:»

«Բերէ՛ք հաս, գոչեց ան, բերէք աղջկի՛ն՝ իր Մորուենի գեղեցիկ թագաւորին: Իր քաղցր խօսքերը ապաղիւն ծնացին: և շնորհիւ իրեն, Փինդալի ձեռքը կամբոյցաւ ժողովուրդին արիւնովը:»

«Եկաւ ան՝ արցունքոտ աչքերով, իր սեւ

մազերը ցերեզման էին. իր սպիտակ հրաշագեղ մերկ ծոցը՝ ուռած էր հառաչներով։ Սատարնայ կը խողովողէ զանի իր սուրով. կ'իյնայ ան նման ձխնի գնդակի մը՝ որ կը փրփի Հոսնանի ժայռերէն, ձմեռ օրուան մը տխուր լռութիւններ մէջ։

« Փինդալ յուսահատած կը կանչէ իր մարտիկները, և զէնքերը կը հնչեն մահազանգակի նման։ Կը մղուի ոտաւափելի պատեհաբաժնի մը. Լոկլինի զաւակները կը մեռնին կամ կը փախչին... Փինդալ՝ չքնադադեղ Աջանդեկկայի անկենդան գիտիկ կը տանի կը գնէ իր նստին մէջ։ Իր գերեզմանը՝ այս օր՝ կը բարձրանայ Մորուենի զագաթին վրայ, և ծովը կը մանչէ անոր շուրջը։

— Խաղաղութիւն իր հոգին, բուռ կուկուլին, և բարկին՝ որ իր երգերով կը կատարէ զմեզ։ Ահարկու էր փինդալ իր երկ տառապութեան կորովին մէջ, ահարկու է տակաւին իր բազուկը՝ իր ծերութեան մէջ։ Լոկլին նորէն պիտի խորտակուի Մորուենի թագաւորին առջեւ։ Մի՛ լուսին, երեցիք արծաթէ ամպիւղ քյանդքին ներքեւ։ Լուսուտը՝ գիշերուան մէջ անոր ճերմակ առագաստները ալիքներուն վրայ, և կիծէ կայ երկնային ոգի մը՝ նստած այս գիշերուան վրայ՝ որ կ'իջնէ դէպ ի երկիր, փոթորիկներու առաջնորդ, հաճէ՛ խոթերէն հեռացընել իր նստելը՝ որոնց կը սպաննայ աղջաւուղջ խաւարը »։

Լերան հնգեղատին քով այսպէս կը խօսէր կուկուլին, երբ Մաթայի որդին, Կալմար, երեցւաւ բլրան վրայ։ Դաշտէն կու գար. վիրաւորուած և արիւնով թաթաւուչ, կը կոթնէր իր տէղին վրայ։ Տկարացած էր գիւցաղին բազուկը. բայց իր հոգին՝ պահած էր իր զօրութիւնը։

« Բարի՛ եկար, Մաթայեանդ, բաւ անոր կոնալ. բարի եկար բարեկամներով մէջ. բայց ինչո՞ւ համար այդ խղիւղ հառաչ իոյս կու տայ կուրծքդ, որ երբեք վախը չէր ճանչցած։

— Եւ որ պիտի չճանչնայ երբեք։ Կոնսն, հոգիս վտանգին մէջ մեծցաւ, և ցնծութեամբ կը խայտայ պատերազմի խռիւնին։ Հոչակաւոր ցեղէ եմ. Կալմար՝ առաջինը

եղաւ իմ ազգատոհմին, Կալմար՝ որ կը խաղար մրրիկներուն մէջ, որուն սեւ նաւակը կը խղիւղար ծովուն վրայ և ասպարէզ կը կտրուր փոթորիկին։ Գիշեր մը՝ ոչի մը խռովեց տարերքները։ Կոհակները կ'ուռն, ժայռերը կը սասանին, հովերը կը վաննէ իրենց առջեւէն՝ փայլակներով յղի ամպերը։ Գողաց Կալմար և ափը եկաւ. բայց խկոյն, ամհնալով իր սարսափէն, նորէն կը նետուի՝ կատարած ալիքներուն վրայ, և կ'արհամարհէ հովերու ոգին։ Մինչպէս երեք երիտասարդ նաւաստիներ կը կտաւաթեն ծփուն նաւակը, կեցած է ինքը՝ սուրբ մերկացած։ Երբոր ամպը ցած իջած կ'անցնի անոր քովէն, կը բռնէ անոր սեւ գնդակները, և կը միտ իր երկաթը անոր մութ մատախուղին մէջ։ Մրրիկ ողին կը թողու օդը. Լուսինը և աստղերը կ'երեւին երկինքի դաշտին մէջ։

« Այսպէս էր իմ ցեղիս անյիշեցնութիւնը, և ես արժանաւոր եմ իմ նախնիքներու։ Վաղէն կը փախչի վտանգը։ Բազուկ կը սիրէ պառկել յանդգնութիւնը։

« Բայց դուք, Երկնի կանաչ հովիտներուն զաւակները, քաշուեցէք Լեռնայի արիւնոտ գլխերէն։ Հաւաքեցէք մեր բարեկամներուն տխուր մնացորդները, և միացէք Փինդալին։ Լսեցի Լոկլինի չուն՝ որ կ'արշաւէ. Կալմար կ'ուզէ կենալ միտակ և պատերազմի։ Չայնս պիտի որոտայ միջոցին մէջ, ո՛վ բարեկամներս, հազար մարտիկներու խոնձապական ազգազակներուն նման։ Բայց դուն, Սեմյոյի որդի, յիշէ՛ դիւ։ Տուր վերջին պատիւները Կալմարի անկենդան մարմնին։ Երբ փինդալ պատերազմի դաշտը քանդէ տուրէ, դիւ դիւ հոյակապ ճարի մը ներքեւ՝ որ պատմէ իմ համբաւս ազգազակ դարկուան։ Մրբել աւոր Կալմարի մօրը՝ իր արցունքները, սեպներով իմ՝ փառքերուս վկայ՝ գերեզմանը։

— Ո՛չ, որդի Մաթայի, պատասխանեց կուկուլին. ոչ, զքեզ չեմ թողուր երբեք. իմ ուրախութիւնս՝ անհաւասար ուժերով պատերազմելուն մէջ է. հոգիս վտանգի առեւ կը կրկնուի։ Կոնալ, և դու, մեծարդ Կարինի, առաջնորդ եղիք Երբին տխուր զաւակներուն, և երբ պատերազմը լքենալ, եկէք փնտռելու մեր մարմինները՝ պառկած այն

կերճին մէջ, վասն զի մենք պիտի մնանք Հոն, այն կաղնիին ըով, խառնուրդին մէջ... Մորան, վազէ՛ գէպ է Լինայի մացանները. բսէ՛ փխդալի թէ Երկն գերի ինկաւ, և ստիպէ որ փութացնէ իր քայլերը»:

Առաւօտը կը սկսի ճերմակցոյնի կրօնային կատարը. ծովու գաւառները կ'եննին բլուրն ի վեր: Կաւմար կեցած կը սպասէ անոնց. քաջութեան կրակը կը բորբոքի իր զայրացած Հոգիին մէջ. բայց իոկնայ իր դէմքը կը գեղնի: Անգօր, կը կոթնէր իր հօրը աչքին վրայ, զոր վերցուց Լարայի սրահներէն, իր արտասուալից մօրը աչքին առջեւ. գիւցազնը տակաւ կրօնացնելով իր արիւնը՝ կը տկաւրանայ, և կ'իյնայ՝ կոնայի դաշտերուն վրայ մեռած ծառի մը նման:

Տխրալէմ կուկուլլինը կը մնայ միայն անշարժ ինչպէս ժայռ մը աւաղներուն մէջեւ. կու գայ ծովը իր ալիքներով. իր գլուխը կը ծածկուի փրփուրով, և իր կողերը կը վանեն կոհակներուն յարձակումը: Հուսկ, զորշախառն մառախուղներու ծոցէն, կ'երեւին Հօրիգոնին վրայ Փինգալի առաջասանները. շարժուն անտառ մը կարծես՝ փրկած նաւաբեկեալ երկրէ մը:

Սուրան, կը նշմարէ զանոնք բլրան բարձունքէն. կը թողու պատերազմը, և աւրայ քայլերով ընդ առաջ կը փութայ նորեկ թշնամիին: Նման Հիւսիսային Ովկիանին որ կը խուժէ իր ալիքներով ինիստորի հարիւր կղզիներուն մէջէն, լոկլինի ջոկատները այսպէս հորդան կու տան Փինգալի դէմ:

Կուկուլլին, տիուր, աչքերն ողորուած առջորդ արցունքներով, գլխիկոր, կը քաշէ զանդաղօրէն, քաշելով իր ետեւէն իր երկայն տէգը. կը մխրճի կրօնային անառիկ խորը, լայնով իր բարեկամներուն մահը կը վախնայ Փինգալի առջեւ երեւնալէ, անոր՝ որ զինքը միշտ յաղթանակին գիրկը և իր յաղթութիւններուն շողիւնին մէջ տեսած էր:

«Իմ դիւցազներէս քանիսն երբ, կ'ըսէր ան, քանիսն երբ ինիսփէլի զօրաւարներէն, որոնց ուրախութիւնը կը փայլատակէր մեր տօներուն մէջ, պառկած են արդ անթաղ՝ դաշտին վրայ... Այ պիտի չհամբո՞ւ անոնց քայլերը մարդին վրայ, ալ պիտի չլսեմ ա-

նոնց ձայնը՝ այծիսմենքու որսորդութեան ասան: Տէգոյն և անշունջ՝ կը պատկին իրենց վէրքերուն արեան մէջ, այն մարտիկները՝ որ իմ բարեկամներս էին: Ողիւնէր այն դիւցազներուն որոնք զիս կը սիրէին, եկէք այս ցեղեղու կուկուլլինը իր առանձնութեան մէջ, եկէք հովիբու վրայ՝ որոնք հեծել կու տան Տուրայի անձաններուն տերիւն, եկէք Հնուս խոսակցելու. հոն՝ քաջուած մահկանացուներէն՝ պիտի աւարտեմ վերջին օրերս: Ոչ մի բարդ պիտի չպահէ յետապահ. ոչ մի յիշատակարան պիտի չկրէ անունս: Լաց զիս, ո՛վ Բրազելա, կուկուլլին կը ծածկուի մեռելներուն մէջ, վասն զի իր համբար ոչնչացաւ»:

Այսպէս կը հեծէր Երկնի պետը, կրօնային ամայի անտառներուն մէջ թափառելով:

Փինգալ, կանգուն իր նաւին վրայ՝ կը ձօճէր իր սայրասուր տէգը. զարհուրելի էր իր գէնքներուն փայլը, մահուան օգրեւելոյթին նոսմ բոցերուն նման, որ սարսափ կ'ազդեն մուրուած ուղեւորին, այն ժամուն՝ երբ լուսինը կը խաւարի երկինքին մէջ:

«Պատերազմի ողին մահ ցանկեր է, բռալ Փինգալ, և ամէն առիթ իմ բարեկամներուս արիւնը կը տնոնեմ: Սուրբ կը պատէ Լեւնայի դաշտերը, առաջութիւնը կը բնակի կրօնային անտառներուն մէջ. տեսան անոնք իշնալը իրենց որսորդներուն՝ հասակի կորուսութեան մէջ. և Սինայի որդին ոչ եւս է: Հոնոյ, Փիլլան, գաւառներս, հնչեցուցէ եղջերակ փողը. եկէք այն բլրան վրայ, և, կեցած Լամպարի գերեզմանին քարին վրայ, կանչեցէ թշնամիները: Թող ձեր ձայնը տիրէ ջոկատներուն վրայ, նման ձեր հօրը ձայնին, երբ պատերազմ կը մղէ ան և կը պարզէ իր քաջութիւնը: Գարշելի Սուրբան կը սպասեմ այս ափունքին վրան. բռալ իր ժողովուրդը թող իրեն հետ գայ: Պիտի տնոնեն անոնք թէ սրչափ դժուրակ են ի վրէժիմոյթիւն՝ մեռելներուն բարեկամները»:

Հոնոյ կը թռչի կայծակի նման. Փիլլան՝ անոր կը հետեւի նուազ երազ. մթին է իր նայուածքը նման աշնան մառախուղներուն: Հնչեց արդէն անոնց ձայնը Լեւնայի մարգեւ-

րուն վրայ. Ովկիանի զաւակները ճանչցան Փինգալի եղջերային ձայնները : Հովերէն ծեծւած կռակը չ'իջնէր՝ Զիւնիւր թագաւորութեան ափունքներէն՝ աւելի մելեկնութեամբ և շառաշով՝ քան Լոկլինի զաւակները բրան զառիւթայրէն : Արտնց գլուխն է ինքը՝ Սուարան, սպանալիքը՝ բերանին մէջ, և կատաղութիւնը՝ սրտին : Իր կայծառնացայտ աչքերը բոցերու մէջ էր թաւալին :

Փինգալ էր ճանշնայ Ստարնոյի որդին, և Ալգանդիկան էր յիշէ : Սուարան, դեռ պզտիկ, լացած էր իր քոյրը : Փինգալը աւնոր էր զրկէ Ռւլին լաղլը՝ պատեհազմական կռուների հրաբխիւտ համար զանդիւտ վան զի իր հոգին արուր կերպով էր յուզուի յիշելով իր երբեմնի ուսուցանողները :

Ռւլին, սարիքէն զանդազցած քայլով մը, կ'երթայ դէպ ի Ստարնոյի որդին, և կ'ըսէ աւնոր .

« Մ'ի՛ գուն որ մեղմէ հոռուն՝ Լոկլինի երկրին մէջ էր ընակին, եկսւր Մորուենի զօրապետին կռուներին, և այս օրս հանգրտանաւ անցուր. վայր, ո՞վ Սուարան, էր պատերազմինը, էր ջախջախները վահանները :

— Մ'չ, վաղը չէ, էր պատահանէ Ստարնոյի որդին. այսօր խորատակները վահանները, գնա՛ րա՛ Փինգալի, թէ վաղը իմ հանպետ պիտի կատարուի այն երկրին վրայ որ պիտի կոխկոտէ իր դիակը :

Ռւլին՝ Փինգալին էր զանայ.

« Շատ լաւ, կ'ըսէ Փինգալ ժպտելով. թող Սուարան մտալ տայ իր հանդէսը. այսօր, հատաւարիմներս, պիտի խորատակները վահանները : Օտխան՝ գուն իմ՝ քոյն կեցիր. Գոլ, որէ՛ սուրդ. փերզուտ, լարէ աղեղդ, և դուն՝ փիլլան, պատրաստո՛ւ՛ տէգդ : Բարձրացուցը ամենքնիդ ձեր լայն վահանները. թող ձեր սաղաւարտներուն զարգմանակները՝ մահուան բաշերը բլլան : Քաշները ընդ առաջ փառքին, և եթէ յանկարծ վրայ հասնի դէշեր, զոսմարուեցէ՛ր զէնուզարդիս շողիւնեւրովը » :

Մորուենի վրայ փրկած փութորիկը, երկինքին մէջ դիզուած թռչելով, մուկիւն Ովկիանոսի ալիքները՝ որ դէպ ի ափունքը կ'արշաւեն, նուազ ահաւոր են քան երկու ժողո՛ւ

մարդներուն խառնուրդը՝ Լինոյի առնալը զաշակն վրայ : Օրհնասկաններուն ճիւղեր կ'առնան բլուրներուն մէջ, նման կայծակի հաջիւններուն՝ դիշեր առնել, երբ թմար էր պատուի կնոյն վրայ, և էր բուռն սուր ճիւղեր հազար ուրուականներու՝ բերտած ստեղծերուն վրայ :

Փինգալ էր նստուի ափունքն աւելի խիտ թշնամի զանդերուն մէջ : Մտած կաշիները էր հեծն, և քարածայրերը էր թաւային ջուկաններու ուղքերուն տակ :

Արիւնք էր խոխոջէ հօրս ձեռքին ստի՛, էր յիշէ իր երիտասարդութեան տառերազմաները, և, իր բնթացքին մէջ, էր լափէ պատերազմի պաշար :

Հոնոյ անոր ետեւէն էր փայլատակէ հրեղէն սրանի մը պէն : Գոլ, փերզուտ և փիլլան էր զարնել կրկնապատկուած հարուածներով :

Եւ իսկ էր քաշում Մորուենի թագաւորին աջ կողմէն : Հողար անդամ՝ բաղուկս կուտայ մահէ՛ր՝ որ էր քաշէ ծխաշունչ սուրիս փայլակին թռնելն : Մագերսս գնու ճերմկցած չէին այն առնն սարիմներէն, և ծերութիւնը չէ՛ր քողացրներ ձեռքը. աչքերս չէին՝ այս օրուան պէն՝ ծածկուած յաւիտեական խաւարով, և սրունքներս չէին կլծախր բնթացքիս մէջ :

Մ'ի՛ պիտի համբէր մեռելները, և դիցաղներուն քաջութիւնները, այն հոգեկաւոր օրուան մէջ, ուր Փինգալ ջախջախիւ իր յաղթութեամբ Լոկլինի մարտիկները : Հեծութիւնները բլուրէ բլուր էր թափառէին, մինչեւ եկաւ դիշեր ծածկելու. առէն րան իր ոտտերներով : Տժգոյն և արատափունքն արարտելով՝ երկոտ այծիամենիւ հօտի մը նման, Լոկլինի զաւակները բրան վրայ էր քաշուին :

Յաղթականները էր նստին՝ չոնելու համար տաւիդներուն ձայնները, Լուբարի խաղաղ վառիկն ափունքը : Փինգալ կ'առնկողքէ բարդերուն երգերը՝ որոնք իր յաղթանախի կ'ըհալկեն : Հովը էր ստան էր բերէ իր ճեմակ մագերս, և իր մաշնոտ մտածութիւն

հերը գէպ ի անցեալը կը դառնան : Անոր քօփն էր իմ նորափթիթ, սերելի Ոսկարս . կոթնած իր տէգին, կը հիանար Մորուհին թաղաւորին վրայ, և իր հոգին կ'եռանդնուէր զիւցազին փառապանծ վէպերովը :

« Ուրի որդւոյս, բաւ մեծ զօրավարը . Ոսկար, պատիւ երիտասարդ հասակի, տեսայ սուրիւ շողալը յաղթութեան ճամբուն մէջ . դուն պիտի հետեւիս միւր նախնիքներուն օրինակին . դուն պիտի նմանիս Տրեմ, մորի, մահկանացուներուն առաջինին, և Տրաթալի, զիւցազնեւուն հօրը : Երկուքն ալ նշանաւոր բրին իրենց մահկանութիւնը պատեալազմեւուն մէջ . երկուքն ալ երգուեցան բարգերէն : Գիտցիր անոնց պէս, ո՞վ Ոսկար, նուաճել մարտիկը՝ որ կը գիմարէր . բայց ինչայէ տկարին : Խողխողէ՛ առանց ողորմելու թշնամին՝ որ գետին ինկած է՝ գէն ի ձեռին, բայց ներէ, յաղթութենէն ետքը, մէջ անոնց՝ որ քու զթութիւնդ կը հայցեն : Այսպէս ապրեցաւ Տրեմնոր, այսպէս եղաւ Տրաթալ, այսպէս է Փինգալ :

« Բազուկս միշտ ննցուկ եղաւ հարստաւ, հարեալին, և տկարը պատասպարեցաւ վաւհանիս ետեւը :

« Ոսկար, քեզի պէս երիտասարդ էի, երբ ինծի եկաւ չքնաղ Փայկնաս—Ուլլիսը, այն կտրաբողիչ կոյսը, կրակայի թաղաւորին աղլիկը :

« Կոնայի մարգերէն կը դառնայի, քանի մը մարտիկներ միայն ունենալով հետս : Խեղճ նաւակ մը կ'երեւէր ծովուն հորիզոնին վրայ . կարծես սեւ ամպ մըն էր՝ փոթորկին շունչէն տարուբերուած : Շուտով կը մօտենայ ան, և մենք, գետատի կին մը կը նշմարենք՝ յուսահատութեան բոլոր անկարգութեան մէջ . իր տեղոյն այտարը և իր ձիւնազեղ ծոցը ծածկուած էին արցունքով :

« Դուստր գեղեցկութեան, ըսի ահոր սիրով, ինչու համար կու լսաւ դուն : Երանի՛թէ կարենայի պաշտպանել զքեզ, ո՞վ կոյս ծովու : Սուրս կրնայ փշրել, խորտակիլ՝ թշնամի մը վահանին վրայ, բայց սիրտս չունի մրցակից :

« — Քու ձեռքդ եմ, ո՞վ քաջերու պէտղ, ըսաւ ան հառաչելով, պաշտպանէ՛ զիս, փա-

ռապանծ պատերազմող : Կրակայի թաղաւորը կը սրէր զիս, զիս՝ իր ցեղին ամենէն աւելի փայլուն բողոքը . և շատ անգամներ՝ կրոնայի ամայի արձագանգները կրկնեցին սիրոյ հառաչները՝ որոնք կ'ուղղէին դժբաղդ Փայկնաս—Ուլլիսի : Բորբար, Սորայի թաղաւորը, սիրահարուեցաւ ինծի : Այդ զօրավարը՝ նշանաւոր է իր յաղթութիւններով . բայց իր աչքը տխուր բոց մը կը փայլատակէ, և գոռոզութեան փոթորիկները իր սրտին մէջ կը բնակին : Անկէ է որ կը փախչիմ ալիքներուն մէջէն . ան է որ զիս կը հալածէ :

« — Ապահովուէ՛, աղաղակեցի, յափշտակիչ գեղեցկութիւն . ալ մի վախար Սորայի ատեղի թագաւորէն . պիտի տեսնես դուն անոր փախչիլը, եթէ Փինգալի բազուկը կը համապատասխանէ իր եռանդեան : Կրնայի, ո՞վ դուստր ծովու, պահել զքեզ աւուշակ գանձի մը նման՝ անծանօթ անձաւի մը մէջ . բայց Փինգալ երբեք փախած չէ՛ այն տեղերէն՝ ուր վառանդ անոր կը սպասէ : Եկուր զենուզարդին շուքին տակ, հանգչէ վտահօրէն սուրիս բերանին ներքեւ :

« Տեսայ այն ատեն որ արցունքի շիթեր կոյսին այտերն ի վար կը հոսէին : Գեղեցիկ էր ան կապոյտ երկինքին նման, և սիրտս յուզուած էր բոլորովին :

« Քիչ ատենէն բոցավառ աչքս կը նշմարէ հեռուն Բորբարի նաւը, որ կը սուրայ առաքասաններ բացած : Կոհակը կը ճերմակի և կը փշրէ իր ողնափայտին կողերուն վրայ, և ալիքները կը մշին զայն մրցելով :

« Թե՛զ, կ'ըսեմ՝ անոր, թե՛զ Ուլլիսնը, հեռաւոր երկիրներու թաղաւորդ : Եկուր տօնակից ըլլալու պաշտին մէջ : Տունս ապաստանաւուն մըն է հիւրերու » :

« Փայկնաս—Ուլլիս կը դողար քովս . նստմը կ'արձակէ Բորբար, և կոյսը կ'իյնայ :

« Ձեռքդ անվրէպ է, բայց ննդաւոր, ո՞վ Բորբար, վասն զի ասիկա տկար թշնամի մըն է » :

« Մենք կուուեցանք կատաղութեամբ, և, թէնէ քաջակորով, Բորբար հոգին փշեց իմ հարուածներուն տակ : Փարէ երկու գերեզմաններու տակ զետեղեցինք անբախտ գեղեցիկը և անգուց սիրահարը :

«Այսպէս էի ես իմ երիտասարդ հասակին մէջ: Բայց դուն, Ոսկար, նմանէ փինգալի ծերութեան. պատերազմ մի փնտտեր երբեք, բայց եթէ ներկայանայ, երբեք մի խուսափեր:

«Փիլլան, Ոսկար, գերազանցեցէջ հովերը, թուէք դաշտերուն վրայէն, և դիտեցէք Լոկլինի գաւազները: Կը լսեմ խառնաշփոթ աղմուկը՝ ուր կը ձգէ գանոնք երկիւղը: Գացէք, թող չարծին անոնք սուրէս Հիւսիսային ալեքներուն վրայ, վասն զի որքան մարտիկներ էր իրենի՝ պտուկած հոս վրէժ կը կանչեն»:
Թոան երկու դիւցազները՝ մահու հրեշտակ երկու ուրուակներուն նման:

Այն ատեն Մորնիի որդին, Գու, կը ներկայանայ անվիճեր կեցուածքով մը՝ տէգը ձեռքը:

«Մի՛ վրէժ փինգալ, կը գոչէ դիւցազներ, բոլորքդ որ իրենց երգերով՝ յոգնած մարտիկներուդ վրայ քաղցր քուն հրաւիրեն: Եւ դուն, մարդախոշոշ սուրդ պատեանին մէջ գիր, և ձգէ՛ որ վաղը պատերազմին մեր ցեղերը: Հոս պիտի տկարանանք մենք անփառունակ, և միայն մեր զօրավարն է որ կը պատերազմի և կը յաղթանակէ: Երբ առաւօտը ճերմկեցնէ մեր բլուրները, դիտէ դուն հեռուէն մեր քաջութիւնները: Լոկլինի մարտիկները թող մենամարտին հետս, և բարդերը հռչակեն իմ համբաւս... Այսպէս վարուեցան երբեմն քու աշնուական նախնիքդ. այսպէս վարուէ՛ և դուն, ո՞վ Փիլլազալ:

— Մորնիի որդի, պատասխանեց դիւցազներ, կը սիրեմ քաջութիւնը: Պատերազմէ՛, կ'ուզեմ, բայց տէգս մտէն քեզի պիտի հետեւի, պաշտպանելու համար յանդուգն արութիւնդ... Երգեցէք, միացուցէք ձեր ձայները ներշնչուած բարբեր, և իջեցուցէք վրաս խաղաղաւէտ քունը: Փիլլազալ կը հանդիպէ ահա հոս, գիշերային հովերուն մրմունչնէ, բուն տակ: Եւ դուն, ո՞վ Ագանդեկկա, եթէ քու անուշակ հոգիդ կը թափառէ այս տեղերուն շուրջը, քու հայրենիքիդ գաւազներուն մէջ, կամ եթէ կը նայիս վերին, շուրջ հաշուք ուրուական, Լոկլինի առաջատանէ, բուն վրան, եկուր երազներուն մէջ ինծի այցելելու: Գնջուէ՛ կոյս, որ այնչափ սիրելի

եղար ինծի, եկուր երեցիւր ինծի հրաշագեղ անուշակ դէմքովդ»:

Հազար տաւղիներ և հազար ձայներ կը միացընեն իրենց քաղցրանուագ դաշնակու թիւնները: Բարդերը փինգալի շահատակութիւնները կ'երգեն և իր ցեղին փառքերը: Կը լսուէր անոնց մէջ երբեմն երբեմն և իստիանի անուներ:

Ոսիան, աւաղ, այսօր սուղուած է ցաւերու մէջ: Կոուեցայ, յաղթեցի յաճախ իրենի պատերազմներուն մէջ, բայց հիմայ, կոյր և լքեալ, կ'անցընեմ օրերս հասարակ մահկանացուներու հետ:

Մի՛ վրէժ փինգալ, չեմ տեսներ զերգ այլ ես շրջապատուած ցեղիդ մարտիկներովը: Վայրի գազանները կու գան կ'արածին Մորուենի մեծ թագաւորին դերեգմանին վրայ: Թաղաղութիւն ստուերիդ, սուրերու թագաւոր, աստղ կոնայի, և վեհապանծ օրինակ դիւցազներու:

Խարզմ. Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻՍԵԱՆ

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

Ր Ա Յ Յ Ի ¹

1835—1888

ՍԱԼՄԱՍԻ Փայաջուկ գիւղի² մէջ ծնաւ Յակոբ Մելիք-Յակոբեան, և տասնութութ տարեկան թիֆլիս եկաւ Բեկախանցի դպրատունը ուսումնս աւելելու, ուսկից շուտով

1. Օգտուած ենք Կ. Տիւրեանի կենսագրութենէն, Հաճախ Ամսօրեայ՝ 1887. Մշակէ, 1888, Թ. 48. Արձագանքէ 1888, Թ. 16: Հմտ. Հ. Հայկազունի. Բաքիի սգալի մահը և կենսագրութիւնը. Տիֆ. 1888:

2. Նոյն գիւղին մէջ զեռն անցած է Բաքիէնց տունը, որ «Միլլայանց տուն» անուանով ծանօթ է Այն սենեակը ուր Բաքիի կ'ապրէր, կայ զեռն թէեւ ներքուստ մի քանի տեղ պատերն ու առաստաղը պատասխանած են: Սենեակի պատերը սպիտակ ծեփով ներկուած են